

KÖZGAZDASÁG-TUDOMÁNY ÉS GAZDÁLKODÁSTUDOMÁNY

Zalai Ernő

az MTA rendes tagja, professor emeritus,
Budapesti Corvinus Egyetem
erno.zalai@uni-corvinus.hu

Közgazdaság- versus gazdálkodástudomány

A közgazdaság-tudomány megnevezése és tartalma (definíciója) jelentősen átalakult az elmúlt mintegy három évszázad alatt. Először mint *politikai gazdaságtan* (ökonómia) jelenik meg, a háztartások gazdálkodásának szervezésére utaló *ökonómia* görög kifejezés állami szintre való kiterjesztéseként (Steuart, 1767). Művelői, kifejezetten *normatív* jelleggel, azt vizsgálták, *hogyan lehet és kell* biztosítani a szükségletek körültekintő és takarékos, minél magasabb szintű kielégítését, hogyan lehet növelni a *nemzetek gazdagságát* (Adam Smith). A politikai gazdaságtan tehát ilyen célból és szempontból elemzi a gazdasági alanyok viselkedését, a döntéseiket szabályozó piaci mechanizmusokat, intézményeket és azok módosításának lehetőségeit.

Későbbi, de még mindig korai közgazdászok *deskriptív* álláspontra helyezkedve a termelés, a csere, a jövedelmek elosztását és felhasználását szabályozó törvényszerűségek (ismétlődő szabályosságok) kutatásában jelölték meg a közgazdaságtan feladatát. Ez vezetett ahhoz, hogy Alfred Marshall nyomán, a politikai gazdaságtan helyett fokozatosan tért hódított az *economics* (közgazdaságtan) elne-

vezés, ahol az *economic* jelző egyaránt utal a takarékosra és az anyagi gazda(g)ságra. Ebben a felfogásban a közgazdaságtan alapvetően a szűkös javakkal való gazdálkodás tudománya. Innen már csak egy lépés, hogy az emberek viselkedésének, döntéseinek általános elmélete (praxeológia) rangjára emelkedjen. Bármelyik definíciót is vesszük alapul, egyikük sem határolja be feszesen a közgazdaság-tudományi kutatások tárgyát. Ezért joggal mondható trefásan, hogy közgazdaságtan az, amivel a közgazdászok foglalkoznak.

A *gazdálkodástudomány* közös cél(ok) elérésére szakosodott intézmények gazdálkodását, azaz működését, vezetését és szervezését, döntési mechanizmusát, az erőforrások hatékony felhasználását tanulmányozza. Miközben leíró módon is vizsgálja az önálló gazdasági egységek működését, inkább mégis normatív tudomány.

A közgazdaság- és gazdálkodástudományt elsősorban a piac működése és a racionális döntések területén tapasztalható szoros fogalmi és módszertani kapcsolat köti össze, de közös bennük a rokon társadalomtudományi területek (például: szociológia, pszichológia stb.) eredményeinek hasznosítása is. Az üzleti közgazdaságtan diszciplína pedig kifejezet-

ten hidat képez a két tudományág között. Míg a gazdálkodástan elsősorban a gazdasági egységeken belüli jelenségeket elemzi, addig a közgazdaságtan a köztük levő kapcsolatokat szabályozó mechanizmusok és a makrogazdasági összefüggések kutatására összpontosít.

A közgazdaságtan és a gazdálkodástan viszonya az oktatásban

Célszerű időben és térben szélesebb perspektívába helyezni a közgazdaságtan és a gazdálkodástan viszonyának elemzését, mert az jobban megvilágítja kapcsolatukat, és egyúttal a „bolognai” átállás hazai bevezetésének hibáit is. Az általános és szakértelmiségi képzés klasszikus, középkori európai modelljében a közgazdaságtani ismeretek oktatása a bölcsészeti (*artes liberales*) kar tanrendjébe (történelem, morálfilozófia) illeszkedett. A 18–19. században, a tudományos és ipari forradalom hatására, jelentősen megnőtt az ismeretek mennyisége és a tudományosan képzettek iránti igény, és ennek következtében átalakult az oktatási rendszer is. Az általános értelmiségi, alapvetően tudományos képzés (így a közgazdaságtani is) még sokáig megmaradt az egyetemek keretében, de mellettük egyre nagyobb számban jelentek meg a gyakorlat által igényelt technikai ismereteket és képességeket (*artes mechanicae*) oktató agrár-, műszaki, kereskedelmi stb. középiskolák (technikumok), majd főiskolák, illetve szakegyetemek (politechnikumok). Az utóbbiak, köztük a *gazdálkodástani* karok tudományos és kutatási kapacitása fokozatosan közeledett az egyetemekéhez, és beépült az egyetemi képzés és fokozatok rendszerébe.

A modern gazdaságtani képzés a közgazdaságtan és a gazdálkodástan két, eltérő alapon és célokon nyugvó vonulatát ötvözi. Az elméleti gondolkodást előtérbe helyező egye-

temi képzésnek és a gyakorlati ismeretekre összpontosító szakfőiskolai, politechnikumi képzésnek ugyanakkor általában megmaradtak a sajátos markáns vonásaik. A szocialista éra sajátos igényei folytán a kelet-európai régióban azonban gyakorlatilag egybeolvadt a két képzési ág.¹ A szocialista éra káros következményei ma is hatnak, sőt az ún. bolognai rendszer partikuláris érdekeket követő, szakszerűtlen hazai bevezetése folytán fel is erősödtek, mérhetetlen károkat okozva a gazdaságtani képzésben, s a közgazdászok képzésében különösen. Végzetesen egybemosták a közgazdasági és a gazdálkodási (üzleti), akadémiai és a professzionális képzés tartalmát és intézményeit; a beiskolázási arányok is végletesen eltolódtak a főiskolák és az üzleti képzés irányába. Az alapozó képzés gyakorlatilag elvesztette egyetemi jellegét, aminek „kész” ismeretanyag helyett széles körű és kritikailag oktatott tananyagot kellene átadnia. Már az alapképzés szintjén, de különösen a képzés magasabb szintjein továbbra is meg kellene különböztetni az egyetemi (akadémiai) és főiskolai (professzionális) típusú képzést. Ma voltaképpen nincs Magyarországon akadémiai jellegű, doktorképzésre felkészítő mesterképzés. Ehhez mindenképp ki kellene szélesíteni a közgazdaságtani alapképzést.

A gazdaságtudományok módszertana: elmélet és empiria, „művészet” és „tudomány”

A 18–19. században az áruterelés jelentős kiszélesedése és kiterjedése a közgazdászok

¹ Nálunk például „közgazdaság-tudományokra” cserélték ki a német eredetű „gazdaságtudományokat” (*Wirtschaftswissenschaften*), elhagyták a korábbi „üzemgazda” (*Betriebswirt*) megnevezést, s válogatás nélkül minden gazdasági diplomást „közgazdásznak” kereszteltek át, ami valójában a német *Volkswirt*, illetve az angol *economist* megfelelője.

figyelmét a piacok működésében érvényesülő, természeti törvényekre emlékeztető „szabályosságokra” irányította. Elvont elméleti fejtegetéseikben egyre gyakrabban használtak természettudományokból kölcsönzött metaforákat, amelyek terén egyre általánosabbá vált a rendszeres megfigyeléseken, méréseken és kísérleteken nyugvó *hipotetikus-deduktív* kutatási modell. Ez a módszer elvont általános elvek és axiómák alapján hipotéziseket fogalmaz meg, amelyeket megerősít, elvet, vagy módosít a belőlük levonható előrejelzések pontosságának ellenőrzése alapján. A pozitívista felfogás szerint az általános elvek és axiómák maguk nem is szorulnak empirikus ellenőrzésre, csak a rajtuk nyugvó elméletből levont hipotézisek, előrejelzések.

A természettudományok látványos 19–20. századbeli, jelentős részben ennek köszönhető fellendülése, az annak alapját képező hit a világ korlátlan megismerhetőségében, magával sodorta a közgazdaság-tudomány számos művelőjét is. Megjelentek a matematikára mint nyelvre és elemzési eszköztárra erőteljesen alapozó közgazdaságtani irányzatok. A természettudományos metaforák fokozatosan közgazdasági modelleké váltak, ami egyre nagyobb vonzást gyakorolt a matematikus és természettudományos végzettségű kutatókra. Az 1950-es évektől kezdve eme irányzat jelentősen visszaszorította a megfigyelések „magyarázó megértésén” nyugvó megközelítéseket, és képviselőik hajlamosak a természettudományok deduktív rendszerét tartani egyedül tudományos módszernek a humán és társadalomtudományok területén is.

Kezdettől fogva sok társadalomtudós² opponálta azt az állítást, hogy csak a hipote-

tikus-deduktív modell alapján nyerhetők tudományos ismeretek. Abban jelölik meg a természet- és a társadalomtudományok közötti különbség lényegét, hogy míg az első területen tudat nélküli tárgyakat vizsgálnak, addig a másodikban önismerettel bíró emberek cselekvéseit, illetve azok eredményeit. Ezért a társadalomtudományokban a magyarázó (interpretatív) megértést tekintik a követendő módszernek, azt a szisztematikus, intuíción és beleérzésen nyugvó folyamatot, amelynek a segítségével a kutató elsősorban megérteni igyekszik a megfigyelt emberi cselekvéseket, s nem minden áron racionális ok-okozati magyarázatot adni rájuk. Sokan kétségbe is vonják, hogy vannak-e egyáltalán tartós, rövidebb távon is ható, általános szabályosságok a gazdaságban (lásd történeti iskolák). Számukra fontosabb a gyakorlati tapasztalat, a naprakész, részletes információk halmaza, mindezek informális rendszerezése és feldolgozása, „a konkrét helyzet konkrét elemzése”, az intuíció, a lényeglátás képessége.

A természet- és a társadalomtudományok között egy további lényeges különbség, hogy a természet nagyfokú állandóságával szemben a társadalom, különösen a gazdaság, hihetetlen gyorsan változik, és maguk az *a priori* feltevések alapjai, az emberi viselkedés motívumai is változnak, s mi több, az elméleti előrejelzések visszahathatnak ezekre (önmegvalósító próféciák). Részben ezzel is összefügg, hogy míg a természettudományok legtöbb területén ellenőrzött kísérletekkel meg lehet teremteni a „minden egyéb változatlan” feltételeket, tehát „kísérleti tapasztalatokra” alapozhatnak, addig a társadalomtudományok csak „történelmi, eseti tapasztalatokra” építhetnek, amelyek esetén egyidejűleg változik meg számos feltétel, ezért a társadalmi események többféle módon magyarázhatók.

² Elegendő itt csak Max Weber (1904) és Ludwig von Mises (1942) munkáira utalni.

A kontrollált kísérletek hiánya egyúttal a mérést is komoly akadály elé állítja, a statisztikai adatokból sem lehet kiszűrni az eseti-egyedi hatásokat. A társadalomtudományok empirikus alapjai tehát igen hiányosak.

A kontrollált kísérletek hiányát ugyanakkor ellensúlyozza, hogy a társadalomtudományok nem egyszerűen „külső megfigyelésekkel” vizsgálhatják az emberi viselkedést, hanem építhetnek a céltudatos emberi viselkedés a priori ismert vagy feltételezett szabályaira. Ez teremti meg az emberek cselekedetére vonatkozó tudományos *magyarázatok* felfedezésének lehetőségét. Mindenesetre, elég biztosan állítható, hogy a tudományos objektivitásnak azt a fokát, amelyet a legtöbb természettudomány elért, a társadalomtudományok sohasem fogják elérni.

Ilyen és hasonló okok miatt a matematikai közgazdaságtani modellek sem valós, megfigyelt tényekre, hanem fiktív feltevések-

re épülnek, sem az axiómaként elfogadott feltevéseik, sem előrejelzéseik helyessége nem igazolható empirikusan. Mindezek ellenére nem tagadható a spekulatív elméletek potenciális hasznossága, és nem mondanak ellent annak a követelménynek, hogy a társadalomtudományok terén is törekedni kell a szabatos fogalmak, s ahol csak lehet, axiomatikus elméletek használatára, illetve olyan ok-okozati összefüggések feltárására, amelyek alkalmasak bizonyos folyamatok előrejelzésére. Tömören fogalmazva: a *társadalomtudományok módszertana* szükségképpen összetett, *plurális*. Nyelvezet és módszertan, de mindenekelőtt neveltetés és szocializáció, és ezekből fakadó hit kérdése, ki mikor, melyik módszertant helyezi előtérbe.

Kulcsszavak: *közgazdaságtudomány, gazdálkodástudomány, gazdaságtani képzés, gazdaságtudományok módszertana*

IRODALOM

Steuart, Sir James Denham (1767): An Inquiry into the Principles of *Political Oeconomy*. A. Millar, and T. Cadell, London 1770-es kiadás • <http://books.google.hu/books?id=uN8TAAAAQAAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>

Mises, Ludwig von (1942): Social Science and Natural Science. *Journal of Social Philosophy and Jurisprudence*. 7, 3, April • <http://mises.org/mmmmp/mmmmp1.asp>

Weber, Max (1904): *Die ‚Objektivität‘ sozialwissenschaftlicher und sozialpolitischer Erkenntnis*. (*Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*) 19. Bd., Heft 3, 503–574. (Angol fordításban: *The Methodology of the Social Sciences*, The Free Press of Glencoe, Illinois, 1949) • <http://www.cf.ac.uk/socsi/undergraduate/introsoc/weber6.html>

